

Μνήμων

Τόμ. 35, Αρ. 35 (2016)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΛΙΟΠΗ ΠΑΓΑΗ, Φλωρεντία: Από τις ολιγαρχικές οικογένειες στους «Τραπεζίτες του Θεού» ▫ ΑΓΓΑΛΙΑ ΚΑΣΔΑΓΑΗ, Λόγος περί νοταριακών και μια ανάγνωση διαθηκών του 16ου αιώνα από την Κρήτη ▫ ΑΝΤ. ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ, Νησιωτικότητα και τοπική εξουσία στην οθωμανική Κύπρο ▫ Χρ. ΛΟΥΚΟΣ, Νέα στοιχεία για την ελληνική τυπογραφία της περιόδου 1828-1832 ▫ ΕΙΣΕΛΒΕΤ ΤΣΑΚΑΝΙΚΑ, Η αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας στον Τύπο και τη λογοτεχνία της οθωμανικής περιόδου ▫ Δ. ΜΑΛΕΣΗΣ, Ο «εθνικός λόγος» τη δεκαετία του 1870 στην εφημερίδα *Εύβοια* του Γ. Φιλάρτου ▫ Μ. ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗ, Χειρόγραφα του Ι. Ουάμπου στο Αναγνωστήριο της Αγιάσου ▫ ΧΡΥΣΑ ΜΑΡΙΝΟΥ, Τα έργα *The Tunnel* και *Deadlock* της Ντ. Μ. Ρίτσαρντσον ως άλλο αργείο ▫ ΕΥΓΕΝΙΑ ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ, Πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις του γλωσσικού ζητήματος στην Κωνσταντινούπολη ▫ ΛΗΔΑ ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ, Οι μηχανικοί στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου ▫ ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΚΟΝΔΥΛΗΣ, Μεταπολεμική αστική ανάπτυξη και ονοματοθεσία οδών και πλατειών ▫ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΝΤΑΝΙΚΑ, Η ανάγκη για διεργασία στον μουσουλμανικό πληθυσμό της Λαρίσας (1882-1898)

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Αναγνώσιμος του Έλληνα, Ελληνική Νομαρχία*

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΘΩΔΩΡΟΣ ΘΩΔΩΡΟΥ, Οι χαμένες επιστολές του Κωνσταντίνου Σταμάτη προς τον Παναγιώτη Κοδρικά (1788-1794)

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

ΕΦΗ ΑΒΔΕΛΑ, «Μνημονικοί νόμοι» και ιστορικοί. Η ευρωπαϊκή εμπειρία ▫ ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΠΟΥΡΝΑΖΟΣ, Η ιστορία, ο ιστορικός και ο δικαστής

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Χρ. Λούκος, Τ. Ε. Σκόλαβενίτης, Κ. Λάππας, Ε. Γιαλούρη, Γ. Κόκοινας, Σπ. Δημανόπουλος, Χρ. Αγγριαντώνη, Μ. Φέστας, Δ. Κουσουρής, Α. Μ. Σιγάνη, Μ. Χρ. Χατζηγιάννου, Χρ. Χατζηιωσήφ

35

ΑΘΗΝΑ 2016

Θανάσης Μποχώτης, Ελέγχοντας τον τόπο του παρελθόντος: η γερμανοελληνική σχέση εξουσίας στις ανασκαφές της Ολυμπίας (1869-1882), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2015

Ελεάνα Γιαλούρη

doi: [10.12681/mnimon.20300](https://doi.org/10.12681/mnimon.20300)

Copyright © 2019, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γιαλούρη Ε. (2019). Θανάσης Μποχώτης, Ελέγχοντας τον τόπο του παρελθόντος: η γερμανοελληνική σχέση εξουσίας στις ανασκαφές της Ολυμπίας (1869-1882), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2015. *Μνήμων*, 35(35), 387-392. <https://doi.org/10.12681/mnimon.20300>

θέατρα, στα εργαστήρια, στην πανεπιστημιακή λέσχη ή σε βιβλιάρια σπουδών. Σοβαροί μπροστά στον φακό, οι φοιτητές δείχνουν σήμερα με την εμφάνισή τους πολύ μεγαλύτεροι από την ηλικία τους.

Η μελέτη της ιστορίας ενός πανεπιστημιακού θεσμού, και στην περίπτωση μας του Πανεπιστημίου Αθηνών, δεν είναι ένα εύκολο εγχείρημα, όπως επισημαίνουν και οι συγγραφείς του βιβλίου. Κι αυτό όχι μόνο λόγω της πολύπλευρης λειτουργίας του αλλά και γιατί δεν έχουν ερευνηθεί συστηματικά αρκετά θέματα της εσωτερικής ιστορίας του, όπως τα οικονομικά του, ενώ λείπουν ακόμη συγκριτικές μελέτες του ελληνικού με τα άλλα ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια. Ανεξάρτητα όμως από τα ζητήματα αυτά, το βιβλίο, προϊόν συλλογικής εργασίας και ενός γόνιμου προβληματισμού, αποτελεί μια σημαντική συνεισφορά στην ελληνική πανεπιστημιακή ιστοριογραφία.

ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΠΠΑΣ

Θανάσης Μποχώτης, *Ελέγχοντας τον τόπο του παρελθόντος: η γεωμυθολογική σχέση εξουσίας στις ανασκαφές της Ολυμπίας (1869-1882)*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2015, 416 σ.

Το βιβλίο του Θανάση Μποχώτη, που αποτελεί το τρίτο βιβλίο της σειράς *Αρχαιολογία και Πολιτική* των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης, αναλύει το ιστορικό, πολιτικό και διπλωματικό υπόβαθρο των διαπραγματεύσεων που διαμόρφωσαν τους όρους για την χορήγηση άδειας αρχαιολογικής ανασκαφής στην Ολυμπία, μια από τις πρώτες ανασκαφές μεγάλης κλίμακας, που έλαβε τότε χώρα από το 1875 έως το 1881 από το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο της Αθήνας. Μέσα από τη συστηματική, διεξοδική και εξαιρετικά διαφωτιστική ανάλυσή του, ο Μποχώτης ξεδιπλώνει μπροστά στα μάτια μας τους τρόπους με τους οποίους πολιτικοί, αρχαιολόγοι, αρχαία μνημεία, ιδέες και αφηγήσεις για αυτά, εμπλέκονται και διαπλέκονται σε ένα δίκτυο σύνθετων σχέσεων. Πρόκειται για σχέσεις που εν τέλει συγκροτούν έναν αγώνα για την άσκηση ελέγχου του παρελθόντος, και μαζί και του παρόντος, ενώ παράλληλα αποκαλύπτουν ένα πεδίο επίδειξης και διαπραγμάτευσης εθνικού γοήτρου και κύρους τόσο εθνών-κρατών, όσο και σε ατομικό επίπεδο πολιτικών, αρχαιολόγων κλπ.

Ο αγώνας αυτός που περιγράφει ο Μποχώτης εντάσσεται σε μια ιστορία που ξεκινά αιώνες πριν, όταν Δυτικοευρωπαίοι έμποροι, αριστοκράτες και περιηγητές εξερευνούσαν ιστορικούς τόπους της Ανατολικής Μεσογείου και συνέλεξαν αρχαιότητες με τις οποίες επιθυμούσαν να κοσμήσουν τις αυλές και τα σαλόνια τους. Όταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να παρουσιάζει τα πρώτα σημάδια κατάρρευσης, εντατικοποιήθηκε και ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις της εποχής με στόχο την ισχυροποίηση της επιρροής και του ελέγχου στα εδάφη της. Και καθώς ο ανταγωνισμός εντεινόταν ανάμεσα στις δυνάμεις αυτές, η συλλογή αρχαιοτήτων στο χώρο της Μεσογείου ενεπλάκη στη μάχη για την ανύψωση αυτοκρατορικού γοήτρου. Σφαίρες αρχαιολογικής επιρροής καθιερώθηκαν και συνδέθηκαν με τον αντα-

γωνισμό για έλεγχο της ευρύτερης περιοχής από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις που διεκδικούσαν τις δόξες της κλασικής, της Αιγυπτιακής ή της βιβλικής αρχαιότητας. Έτσι, έως τα μέσα του 19ου αιώνα αυτοκρατορίες έγιναν οι πιο ενεργητικοί και δυναμικοί σπόνσορες της αρχαιολογικής δραστηριότητας. Το Λούβρο, το Βρετανικό Μουσείο, το Μουσείο του Βερολίνου γέμισαν από αρχαιότητες από τους τόπους αυτούς.

Με το κύμα των κινήματων εθνικής ανεξαρτησίας που κατέκλυσε την ευρύτερη περιοχή από τον 19ο αιώνα και μετά, έθνη-κράτη αναδύθηκαν και διεκδίκησαν τις αρχαίες δόξες για ίδιον συμφέρον, αφού αναγνώρισαν τη μείζονα πολιτική σημασία των αρχαιοτήτων. Η αρχαιολογία κατέστη μια ισχυρή εθνική υπόθεση. Όπως εξηγεί ο Μποχώτης, η θεσμική, διοικητική και κυρίως η πολιτική ενίσχυση των εθνών-κρατών, φορέων αρχαιοτήτων, όπως η Ελλάδα, και η θέσπιση νομοθεσίας προστασίας των αρχαιοτήτων, συνετέλεσε στη μετάβαση από τις βραχύβιες ιδιωτικές ανασκαφές ιδιωτών-συλλεκτών, αλλά και τις στρατιωτικές-επιστημονικές αποστολές, σε επιστημονικές ανασκαφές μεγαλύτερης κλίμακας, όπως αυτές της Ολυμπίας. Οι τελευταίες πρόσφεραν την ευκαιρία της τεκμηρίωσης ενός αρχαιολογικού χώρου στην ολότητά του αντί της αποσπασματικής απόκτησης αρχαιολογικών «θησαυρών». Αυτή η αλλαγή συνετέλεσε και στη θεσμοποίηση, τη γραφειοκρατικοποίηση και τον επαγγελματισμό της αρχαιολογικής έρευνας στην ανατολική Μεσόγειο που οδήγησε στην ίδρυση αρχαιολογικών ινστιτούτων των πιο ισχυρών δυτικών χωρών στην Αθήνα κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα.

Ο Μποχώτης καθιστά σαφές το γεγονός ότι η μετάβαση από έναν τύπο βραχύβιας ανασκαφικής αποστολής ενσωματωμένης σε στρατιωτικό πλαίσιο, σε μια μεγάλη («επιστημονική») ανασκαφή, δεν σήμαινε πως η τελευταία ήταν «ανιδιοτελής», όπως είθισται να παρουσιάζεται στην ιστοριογραφία, ούτε και απαλλαγμένη από την πολιτική δύναμη που αναδείκνυε η κατοχή, η ευθύνη φύλαξης ή η αποκλειστική επιστημονική εκμετάλλευση των ευρημάτων της.

Όπως εμπεριστατωμένα τεκμηριώνει ο συγγραφέας, η διακρατική σύμβαση για ανασκαφές που θα διεξάγονταν σε ελληνικό έδαφος ουσιαστικά παρέκαμπτε την ισχύουσα νομοθεσία του ελληνικού βασιλείου, η οποία όριζε το καθεστώς διεξαγωγής αρχαιολογικών ανασκαφών στο έδαφός του, και αποκάλυπτε ότι η γερμανοελληνική σχέση ισχύος ήταν μια σχέση άνιση που εξελισσόταν σύμφωνα με τις μεταλλασσόμενες ιστορικές και πολιτικές συνθήκες στην Ελλάδα, τη Γερμανία και διεθνώς.

Αν και η σύμβαση δεν προέβλεπε για τους Γερμανούς δικαίωμα κατοχής πρωτότυπων ευρημάτων (παρά μόνο των διπλών και ομοίων), ωστόσο τους παραχωρούσε το αποκλειστικό δικαίωμα απόκτησης εκμαγείων και «αποτυπωμάτων» των ανασκαφικών ευρημάτων για μια πενταετία από την αποκάλυψή τους, καθώς και το αποκλειστικό δικαίωμα της πρώτης δημοσίευσης των αποτελεσμάτων της ανασκαφής και των εικόνων των ευρημάτων της.

Οι συγκεκριμένοι όροι της σύμβασης σε μια εποχή που πολλά νεοϊδρυθέντα έθνη-κράτη θέσπιζαν νόμους για να προστατεύσουν τις αρχαιότητές τους από δυτικούς λαφυραγωγούς και αρχαιοδίφες, μας καλούν να σκεφτούμε καλύτερα τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους λαμβάνει χώρα η οικειοποίηση και

η ιδιοποίηση της αρχαίας πολιτισμικής κληρονομιάς στο πλαίσιο της αποικιοκρατίας και του επεκτατισμού, αλλά και πέραν αυτής. Η οικειοποίηση αυτή δεν περιορίζεται απαραίτητα στην κατοχή υλικών τεκμηρίων ή «θησαυρών» του παρελθόντος, αλλά χρησιμοποιεί και άλλα μέσα, τα οποία μπορεί να είναι εξίσου αποτελεσματικά στη διεκδίκηση τόσο του παρελθόντος όσο και του παρόντος. Αναφέρομαι εδώ στην εξουσία που με την σύμβαση αυτή αποκτούσαν οι Γερμανοί πάνω στην εικόνα, τον λόγο και εν τέλει τη γνώση τόσο για την αρχαία Ολυμπία όσο και για την κλασική αρχαιότητα συνολικά.

Η εικόνα

Διαβάζοντας το βιβλίο του Μποχώτη, θυμήθηκα τον λόγο του François Arago, επιστήμονα και πολιτικού, στο γαλλικό κοινοβούλιο το 1839, με στόχο την προώθηση της τεχνολογικής τότε καινοτομίας της φωτογραφίας. Ο Arago πρόβαλε τα επιστημονικά, εθνικά, αλλά και οικονομικά οφέλη της φωτογραφίας, η οποία κατ' αυτόν θα μπορούσε όχι μόνο να διασώσει τις αρχαιότητες από καταστροφές και συλήσεις αποτυπώνοντάς τις, αλλά και να τις μεταφέρει από μέρη μακρινά, όπως η Θήβα, η Μέμφις και το Καρνάκ της Αιγύπτου, γρήγορα και με ακρίβεια.* Όπως έχει σημειώσει ο Γιάννης Χαμηλάκης, η φωτογραφία, η χρήση της οποίας πύκνωσε προς τα τέλη του αιώνα, ευθύς εξαρχής συνδεόταν με την αποικιακή πολιτική οικειοποίησης αρχαιοτήτων. Σε μια εποχή που ο δυτικός ταξιδιώτης στους «αρχαίους τόπους» δεν μπορούσε πλέον να συλλέξει αρχαιότητες με την ίδια ευκολία όπως παλαιότερα, μπορούσε ωστόσο (και συνέβαινε συχνά) να μεταφέρει στη χώρα του εικόνες αυτών των μνημείων.**

Το αντίγραφο

Το αποκλειστικό δικαίωμα απόκτησης εκμαγείων αρχαίων ευρημάτων είναι ένας άλλος τρόπος διεκδίκησης «του πρωτότυπου». Μια σειρά μελετών στην ανθρωπολογία έχουν ασχοληθεί με «τη μαγική δύναμη» της μίμησης, καθώς και της ικανότητας «του αντιγράφου» να επιδρά ή να αντλεί δύναμη από αυτό

* Alan Trachtenberg, *Classic Essays on Photography*, New Haven, Conn., Leete's Island Books, 1980, σ. 17-18.

** Γιάννης Χαμηλάκης, *Η Αρχαιολογία και οι Αισθήσεις. Βίωμα, Μνήμη και Συν-κίνηση*, Αθήνα, Εκδόσεις Εικοστού Πρώτου, 2015, σ. 63-64 [πρώτη έκδοση στα αγγλικά 2013].

που απεικονίζει.* Το θέμα της «μίμησης» ή «του αντιγράφου» με τις πολιτικές, τις ενισχυτικές ή/και τις ανατρεπτικές του διαστάσεις, μπορεί να φανεί ιδιαίτερα χρήσιμο σε μια συζήτηση περί αναπαράστασης της αρχαίας ελληνικής κληρονομιάς, και του τρόπου με τον οποίο μπορεί αυτή να αναπαράγει (αλλά και να ανατρέπει) μορφές εξουσίας, ειδικά όταν γίνεται αντικείμενο διαπραγματεύσεως και διεκδίκησης μεταξύ διαφορετικών «δικαιούχων».

Η δημοσίευση

Κατά ανάλογο τρόπο, το αποκλειστικό δικαίωμα «της πρώτης δημοσίευσης» που προέβλεπε η σύμβαση των ανασκαφών της Ολυμπίας για τους Γερμανούς, τους εξασφάλιζε ταυτόχρονα τον έλεγχο του περιεχομένου και της κυκλοφορίας του λόγου για τα ανασκαφικά ευρήματα, καθώς τους επέτρεπε να αξιολογήσουν και να καθορίσουν την πληροφορία και ως εκ τούτου τη γνώση για αυτά, όχι μόνο κατά την περίοδο των ανασκαφών, αλλά και μετέπειτα και για πολλά χρόνια. Δεν είναι τυχαίο πώς τα ίδια αισθητικά και μορφωτικά πρότυπα που απέρρεαν από την πνευματική κληρονομιά του Γερμανού αρχαιολόγου και ιστορικού τέχνης Johann Joachim Winckelmann και που προσδιόρισαν τη γνώση και για την αρχαία Ολυμπία, καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό γενικότερα τον λόγο περί αρχαιότητας, όπως αυτός εκφράστηκε και διδάχθηκε στο πλαίσιο και της ίδιας της ελληνικής αρχαιολογίας. Δεν θα ήταν μάλιστα υπερβολή να αναγνωρίσουμε την επιρροή των προτύπων αυτών και στην ιστορία διαμόρφωσης της ελληνικής πολιτιστικής πολιτικής συνολικά.

Εξάλλου το γεγονός ότι η έκδοση στα ελληνικά θα ακολουθούσε εκ των πραγμάτων ως μετάφραση της γερμανικής έδινε πλεονεκτική θέση στη γερμανική γλώσσα ως προς τον καθορισμό του αναγνωστικού κοινού, αλλά και της ίδιας της οικονομίας της γνώσης. Η γλώσσα κατά τον ανθρωπολόγο Alfred Gell μπορεί να αποτελεί μέρος μιας τεχνολογίας μαγέματος ικανής να γητεύσει, να αιχμαλωτίσει, να εξουσιάζει τους αποδέκτες της.** Ας μην ξεχνάμε εξάλλου ότι κάθε είδους λεκτική και ονοματική μαγεία βασίζεται στην παραδοχή ότι όποιος κατέχει το όνομα και γνωρίζει πώς να το χρησιμοποιήσει, εξουσιάζει και το ίδιο το αντικείμενο.*** Κατόπιν τούτου, είναι εύκολο να σκεφτούμε τις διαφορετικές, πολιτικές και άλλες, μορφές που μπορεί να πάρει η εξουσία αυτή.

Επομένως η πεποίθηση του Γερμανού αρχαιολόγου Ernst Kurtius, αλλά και άλλων, ότι η σύμβαση της Ολυμπίας ήταν «ανιδιοτελής», αφού δεν θα απέφερε στη χώρα κανένα (υλικό) όφελος, παρά μόνο φήμη και δόξα, αντιπαράθετεί, κατά τον γνωστό στερεοτυπικό τρόπο, στο υλικό το πνευματικό, στην οικονομία τον πολιτισμό, αποκρύπτοντας τους τρόπους με τους οποίους το ένα εμπλέκεται και συνυφίνεται με το άλλο. Είναι χαρακτηριστικό ότι όχι μόνο η

*Michael Taussig, *Mimesis and Alterity. A Particular History of the Senses*, Νέα Υόρκη και Λονδίνο, Routledge, 1993.

** Alfred Gell, «Τεχνολογία και Μάγεμα», *Ανθρωπολογία και Σύγχρονη Τέχνη*, επιμ. Ελπίδα Ρίκου, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2013, σ. 203-232 [πρώτη έκδοση στα αγγλικά 1992].

*** Ελεάνα Γιαλούρη, «Η (από)κρυφή υλικότητα των λέξεων», *Φωνές/Φονές*, επιμ. Παναγιώτης Πανόπουλος και Ελπίδα Ρίκου, Αθήνα, Νήσος, 2016, σ. 60-71.

εκπαιδευτική-ερευνητική, αλλά και η εμπορική αξιοποίηση και εκμετάλλευση των ανασκαφικών ευρημάτων στα μουσεία της Γερμανίας ήταν δεδομένη, όπως εξάλλου και η γεωπολιτική δύναμη που αυτή θα της απέφερε έναντι των ανταγωνιστικών της ευρωπαϊκών κρατών.

Αντίστροφα, η Ελλάδα σε μια εποχή που η κυριαρχία της ήταν περιορισμένη εξαιτίας της εξάρτησής της από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις της εποχής, αντάλλαξε το εξαιρετικά δημοφιλές την εποχή εκείνη στην Ευρώπη συμβολικό κεφάλαιο της αρχαιότητας προκειμένου να εξασφαλίσει τη γεωπολιτική και οικονομική της ακεραιότητα.* Είναι ακριβώς αυτή η δυνατότητα μετάπλασης του κεφαλαίου της αρχαιότητας που δεν καθιστά τα υλικά κατάλοιπα από το παρελθόν αποκλειστικό μέσο ελέγχου και κατοχής «του τόπου του παρελθόντος». Είναι χαρακτηριστικό πως ο Γάλλος εμπνευστής της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων Pierre de Coubertin έγραφε το 1908 εξηγώντας το υπόβαθρο της ιδέας της αναβίωσης: «Η Γερμανία είχε φέρει στο φως ό,τι απέμεινε από την Ολυμπία. Γιατί η Γαλλία να μην καταφέρει να ξαναχτίσει το μεγαλείο της;». ** Έχοντας απολέσει το δικαίωμα ανασκαφής στον αρχαιολογικό χώρο της Ολυμπίας και στα «υλικά» ευρήματα που αυτή απέδωσε, η Γαλλία επενδύει στην «ιδέα», στο συμβολικό κεφάλαιο του Ολυμπισμού, και το διεκδικεί για να το μεταπλάσει σε γαλλική φήμη.

Το κλασικό πλέον ανθρωπολογικό παράδειγμα του τελετουργικού συστήματος ανταλλαγής των κοχυλιών kula στα νησιά Trobriand της Παπούα Νέα Γουινέα, μας δείχνει πως η αξία τους προκύπτει μέσα από την κυκλοφορία τους και τη φήμη που αυτά αποκτούν, καθώς συνδέονται με διαφορετικούς κατόχους στο χρονικό διάστημα που αυτοί ζουν. Το κούλα που αποτελεί παράδειγμα του πόσο στενά συνδέεται ένα σύστημα ανταλλαγής με θέματα εξουσίας και πολιτικής, μπορεί να μας βοηθήσει να αντιληφθούμε καλύτερα το πώς η κυκλοφορία των ελληνικών αρχαιοτήτων εντός και εκτός Ελλάδας δημιουργεί επάλληλα στρώματα σημασιών και αξιών που μετατρέπονται σε φήμη και κύρος για τους εκάστοτε κατόχους και διεκδικητές τους.

Το βιβλίο του Μποχώτη είναι εξαιρετικά διαφωτιστικό για τις εξελίξεις κατά την εποχή στην οποία αναφέρεται, αλλά και ιδιαίτερα επίκαιρο σήμερα, σε μια περίοδο που υπό το πρίσμα της λεγόμενης «ελληνικής κρίσης», οι σχέσεις Γερμανίας-Ελλάδας διαγράφουν νέα τροχιά, και ο κόσμος στρέφει για άλλη μια φορά το βλέμμα του προς την Αθήνα και την Ελλάδα συνολικά. Αλλά ενώ για χρόνια το ενδιαφέρον των επισκεπτών ήταν προσανατολισμένο προς τα αρχαία ερείπια της Ελλάδας, ένα νέο κύμα επισκεπτών κοιτά προς τα σύγχρονα ερείπιά της. «Μαθαίνοντας από την Αθήνα» είναι ο τίτλος της διεθνούς έκθεσης σύγχρονης τέχνης documenta 14 που θα λάβει χώρα εν μέρει στη γενέτειρά της το Κάσσελ της Γερμανίας και εν μέρει στην Αθήνα. Αν οι Ευρωπαίοι του 18ου και 19ου αιώνα που επισκέπτονταν την Ελλάδα στο παί-

* Yannis Hamilakis & Eleana Yalouri, «Antiquities as symbolic capital in modern Greek society», *Antiquity* 70 (1996), σ. 117-129.

** John J. MacAloon, *This Great Symbol: Pierre de Coubertin and the Origins of the modern Olympic Games*, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, Routledge, 1981, σ. 156.

σιο του Grand Tour επιθυμούσαν να προσεγγίσουν ένα εξιδανικευμένο ελληνικό παρελθόν, σύγχρονες εξελίξεις ωθούν ένα νέο κύμα επισκεπτών να προσανατολίζονται προς το μέλλον. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο καλλιτεχνικός διευθυντής της documenta 14, Adam Szymczyk: «Η Αθήνα ενσωματώνει το αβέβαιο μέλλον της δημοκρατίας σε έναν δυτικό κόσμο που χάνει τα σημεία αναφοράς του. Αποτελεί τον πιο δυναμικό τρόπο για να στοχαστούμε και να μάθουμε για το μέλλον».*

Το βιβλίο του Μποχώτη μας δίνει τα εφόδια να επανεξετάσουμε, μεταξύ άλλων, τους τρόπους με τους οποίους η γνώση εμπλέκεται σε καθεστώα ελέγχου και εξουσίας, αλλά και να προβληματοποιήσουμε έννοιες που συχνά θεωρούμε δεδομένες, όπως «ανθρωπιστική ανιδιοτέλεια», ή πιο πρόσφατα, «αλληλεγγύη». Ειδικά όταν έννοιες όπως αυτές εκφέρονται σε καθεστώα εκτάκτου ανάγκης μπορούν να αποτελέσουν προϋποθέσεις για παραβίαση όχι μόνο νομικής αλλά και ηθικής τάξης στο πλαίσιο εξαρτήσεων και ελέγχου του τύπου του παρελθόντος, του παρόντος, αλλά και του μέλλοντος.

ΕΛΕΑΝΑ ΓΙΑΛΟΥΡΗ

Γιάννης Ζαϊμάκης - Ελένη Φουρνάρη (επιμ.), *Κοινωνία και αθλητισμός στην Ελλάδα. Κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2015, 368 σ.

Είμαι βέβαιος ότι η πρόταξη του ουσιαστικού «κοινωνία» στον τίτλο και του επιθέτου «κοινωνιολογικές» στον υπότιτλο δεν είναι διόλου τυχαία επιλογή. Έχουμε να κάνουμε με μια απόπειρα ανασύνθεσης του αθλητικού φαινομένου στην ολόκληρά του και στη διασύνδεσή του με ποικίλες δομές αίσθησης, συγκρουσιακές ιδεολογικές σημάνσεις, οικονομικοκοινωνικές εξελίξεις, συγκεκριμένες αντιλήψεις και πολιτικές για το σώμα – συχνά μάλιστα ταξικά επικαθορισμένες –, ετερόκλητες στάσεις και νοοτροπίες, όπου οι τοπικές ιδιαιτερότητες δεν διαδραματίζουν ασήμαντο ρόλο. Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια προσπάθεια αναγωγής του αθλητικού φαινομένου στις κοινωνικοπολιτισμικές διεργασίες και ζυμώσεις. Δεν έχουμε να κάνουμε δηλαδή, όπως καθίσταται εύλογο, με μια συμβατική και εξ υπαρχής ιδεολογικοποιημένη εθνοκοφρονηματιστική αφήγηση της αθλητικής ιστορίας ως πτυχής της αδιάσπαστης εθνικής συνέχειας και της ιστορικής αποστολής του Ελληνισμού. Ούτε όμως με μια δήθεν «καθαρή», αξιακά ουδέτερη και αμερόληπτη, γεγονοτολογική, ηρωολατρική και εξιδανικευτική εξιστόρηση των αθλητικών επιτευγμάτων, ατομικών τε και ομαδικών, όπως εξακολουθητικά συνηθίζεται.

Πράγματι, οι επιμελητές και οι συγγραφείς του τόμου –θα επέμενα ιδιαίτερα στην περίπτωση του κειμένου της Βασιλικής Τζαχρήστα– κατορθώνουν να υπερκεράσουν και να διασπάσουν συγχρόνως τη γραμμική άμυνας που προτάσσει η συμβατική ιστοριογραφία και ιστοριοδιφία του ελληνικού αθλητισμού: δηλαδή

* <http://www.tovima.gr/vimagazino/views/article/?aid=638818>